

Bu çalışma, 5–9 Eylül 2012 tarihleri arasında İzmir Karaburun’da düzenlenen

“**kapitalizmin kısılcacında doğa – toplum – teknoloji**” temalı

7. Karaburun Bilim Kongresi’nde sunulmak üzere hazırlanmıştır.

Kongre sırasında bildiriye dinleyenlerin önceden okumuş olarak tartışmalara katılabilmesi için bu formatta web sitemizde yayımlanmıştır.

Atıfta bulunabilmek için yazar(lar)ın iznine başvurmanızı rica ederiz.

Karaburun Bilim Kongresi Düzenleme Kurulu

26.08.2012

Teknodeterminizmin Ekoloji Politiki

Fevzi Özlür

Ilgın Özkaya Özlür

Marxist sola getirilen en geleneksel ve bilindik eleştirisi ve ezberlerden birisidir, marxsizmin “teknolojik determinist” bir ekseni olduğu eleştirisi ve ezberi. Bu eleştirinin ilk iması, marxizmin tekil, yoruma kapalı, yöntemle özdeş bir bakış açısı olduğudur. Diğer yandan ise teknolojik determinizm eleştirisinin işaret ettiği iki gönderme daha vardır. Bunlardan birincisi marxizmin tarihsel materyalist perspektifinin düz çizgisel bir evrimci doğa ve tarih algısına yaslandığı, ikincisi ise Marksist tezlerin eninde sonunda üreticiliği esas alan bir toplumsal kurtuluş projesi, ütopya ve siyasal kuruluş inşa eden felsefe ve praksis olduğudur.

Bu eleştiriyi veri olarak yapılan analizlerde de sosyalist sol içinden, Marks’ın bu yönde okumalarının olabileceği ya da Marx tarafından inşa edilen tarihsel materyalizmin teknolojik determinist bir bakışa sahip olduğu ve fakat bu tezlerin Marxizm içi eleştirisi ve yöntemlerle aşılabilmesine yönelik getirilen yorumlar vardır.

Marxizm dışından gelen eleştiriler ise çarpıtılmış bir tarih okumasını Marksizm saydıkları için tüm siyasal eleştirilerini bir “tukaka” siyaseti ekseninde yürütürler.

Bu eksenle Marx’ın tarihsel materyalizm tezinden bugüne kadar teknolojik determinizm tartışmalarının sola nasıl, hangi ölçekte ve hangi maddi, tarihsel pratikler içinde bulaştığının görülmesi bu çalışmanın birincil amacıdır. Ancak bugüne kadar sol içinde kendisini tekno-determinist olarak tanımlamış bir siyasal grup bulmak pek de mümkün değildir. Teknolojinin belirleyiciliğini esas alan siyasal bakış açılarının, belli bir tarihsel ve toplumsal zorunluk tezi temelinde bir tür ara aşama olarak teknolojinin belirleyiciliğini kabullenen bakış açısına kapı araladıklarını görmek mümkündür.

Diğer yandan ise bu bakış açısına varıncaya kadar Marx’ın doğa tarihi tezi ve toplumsal tarih tezi arasındaki koşutluklar, sıçrama ve kopuşları gözeterek tarih tezinin Marx tarafından nasıl inşa edildiğini açıklamak gerekecektir. Bu doğrultuda da Marx’ın emek süreci analizi ile işaret ettiği toplumsal tarihin yeniden inşasında üretici güçler ve üretim ilişkileri arasındaki ilişkinin iktisadi ve sosyal olarak nasıl kurgulandığının izahı gerekir. Bu bağlamda Marx’ın tarih tezi ölçeğinde, üreticiliği olup olmadığı, “üreticilik” olarak işaret edilen vurgunun “neliği” üzerine bir sorgulama girişiminde de bulunmak gerekecektir. Çünkü Marx sonrası

sosyalizm düşünürleri ve sosyalist deneyimler açısından bu tartışmalar ışığında gelişen tez, üretici güçlerin gelişmemiş olduğu toplumlarda sosyalizmin nasıl inşa edileceği, emek süreci analizinde üretimin başat olduğuna yönelik anlayışın nasıl egemen hale geldiği sorunsalının izah edilmesi gerekiyor. Çalışmanın bir yönünü oluşturan bu sorgulamanın diğer yönünde ise, kendini tekno-determinist bakış açısının dışına attığını ima eden kimi sol, yeşil çevrelerin teknoloji belirlemci perspektifinin tarihsel uğraklarına değinmek gerekecektir. Bu ekseninde gerek Marksist sol içinde gerekse de yeşil, sol ve sosyalist gelenek içinde şu ya da bu ağırlıkta pratikleşmiş bir tekno-determinist bakış açısının nasıl pratikleştiğini işaret etmek bu çalışmanın bir diğer amacıdır.

Ancak bu çalışmada özellikle üzerinde durmak istediğimiz husus yirmibirinci yüzyıl sosyalizmini işaret eden bir ekososyalist perspektif açısından, doğa-toplum ve teknoloji ilişkilerinin nasıl kavramsallaştırıldığını göstermek ve mevcut ekolojik krizi teknolojik yeniliklerle aşmaya yüzü dönük pratiklerle, sosyalizmi bölüşümde ve dağıtımda adaletle indirgeyen sol algılar arasındaki koşutluğu göstererek, bu bakış açılarının siyasal ve iktisadi anlamıyla kapitalizmi ve sermayenin birikim krizini aşma yolunda reformcu bile sayılmayacağını göstermek olacaktır.

1. Tarihsel Materyalizm ve Emek Araçlarının “Belirleyiciliği”

Toplumsal yaşamı doğal yaşamdan ayıran, farklılaştıran sürecin “nasıl” olduğu sorusu, hem tarihsel materyalizm açısından hem de teknolojinin ya da emek araçlarının belirleyiciliği sorunu açısından merkezi bir önem taşır. Toplumsal olan ile doğal olan arasındaki ilişkinin nasıl kurulduğu bu açıdan oldukça önemlidir. İnsanı canlılığın merkezine koyan görüşler açısından, düz çizgisel olarak tüm canlı evrimin sonucunda mükemmel bir tür olarak insanın ortaya çıktığını ya da yaratıldığını, teolojik olarak da tüm canlılığın en mükemmel temsili olduğunu iddia etmek mümkün hale gelecektir. Diğer yandan ise insan türünün ortaya çıktığı andan itibaren, doğayı egemenliği altına alacak biçimde kendi varlık koşullarını geliştirdiğini ve canlıların üzerinde kendini konumlandığı sonucuna varan bakış açıları doğa ve toplum arasındaki ayrım ve farklılaşmaya yönelik bakış açılarının iki kutbu olarak görülmektedir. Ancak her iki görüş açısından da sonuç aynıdır; insanlık evrimin şu ya da bu aşamasında ortaya çıkmış, ister mükemmel bir varlık olarak isterse de tüm kötülüklerin, tüm hiyerarşinin sorumlusu olarak evrimin en ileri basamağına fırlatılmıştır. Bu iki görüş açısından da insan, canlılığın bugün geldiği doğal ve tarihsel düzeyin temel belirleyicisidir.

İnsanların canlılıkla kurduğu ilişkinin tarihsel ve doğal yönleri açığa çıkarılmadığı sürece de “insan” kavramı ya kötülüklerin yaratıcısı ya da mükemmelliğin temsili olarak sunulur. Ama sonuç aynı yere çıkar: bugün içinde olduğumuz maddi süreçler, bu “soyut insan” tarafından biçimlenir. Oysaki tarihsel materyalist bakış açısı bu soyut insan kavramsallaştırması yerine; insanı kendi maddi varlığını ve maddi varlığı içinde doğayı ve toplumsal anlamlandırmasıyla somutlaştırmıştır. Bu somutlaştırma biçimi içinde insanın “çalışması” merkezi bir rol alır. Marx, insanların ‘tarihi yapabilmek’ için yaşamlarını sürdürebilecek durumda olmaları gerektiğini söyler. Bu durum, her türlü insan varlığının, dolayısıyla da her türlü tarihin öncülüdür. Ama yaşamak için her şeyden önce yemek, içmek, barınmak ve benzeri şeyler gerekir. Bu doğrultuda ilk tarihsel eylem, bu gereksinimleri karşılayacak araçların üretimidir. Bu tarihsel eylem bütün bir tarihin temel koşuludur. İnsanlık tarihi, her şeyden önce yaşayan insan bireylerini varsayar. Tarihsel ve toplumsal tahlilde kendinden soyutlanamayacak tek öncül de budur. Bu öncülün dolaysız uzantısı şudur ki, tarihsel ve toplumsal tahlil, bu yaşayan bireylerin varoluş koşullarını kendisine temel almak zorundadır.¹ Bu yönüyle insanın *çalışması*, bir yanıla hayatın üretiminin, kişinin kendi emeğiyle kendini üretmesinin; diğer yandan türün üretimi yoluyla yeni bir hayat üretmesi olarak hem doğal hem toplumsal bir ilişkidir.² “Çalışma” bu yönüyle, insanla doğa arasındaki bir süreçtir ve insan bu süreçte, doğa ile arasındaki madde alışverişini kendi çabasıyla yürütür, düzenler ve denetler. İnsan bu süreçte kendi dış doğasını değiştirirken aynı zamanda kendi “doğa”sını da yeniden üretir, değiştirir, düzenler.³ “İnsan, hayvandan, bilinçle, dinle ya da başka herhangi bir şeyle ayırt edilebilir. İnsanın kendisi ise, geçim araçlarını üretmeye başlar başlamaz kendisini hayvandan ayırt etmeye başlar. (...) İnsanlar kendi geçim araçlarını üretirken, dolaylı olarak, kendi maddi yaşam koşullarını da üretirler.”⁴ Her çalışma sürecinin cisimleştiği tarihsel ve toplumsal koşullara göre doğa ve toplum kavramaları da yeniden anlamlandırılır, biçim ve içerik alır.

İnsanın doğayla emek dolayımıyla kurduğu bu ilişkide, doğayı kendi gereksinimlerine uygun bir biçimde dönüştürmek için kendi bedenine, kollarına, bacaklarına, kafasına

---

¹ Karl Marx, Friedrich Engels, Collected Works, C 5, s.39

² Marx, Engels, Collected Works, s40,41

³ Karl Marx, Kapital 1. Cilt, 3. Baskı, Yordam Yayınları, Ankara, 2012, İstanbul, , s.181-182, Çeviren: Mehmet Selik, Nail Satlıgan

⁴ Karl Marx, Friedrich Engels, *Alman İdeolojisi [Feurbach]*, 4. Baskı, Sol Yayınları, Ankara, 1999, s. 39. Çeviren: Sevim Belli.

ve ellerine ait doğal güçleri harekete geçirir. “Doğaya ait olan şey onun organı⁵ haline gelir”⁶ bu anlamıyla da emeğin egemenlik altına aldığı doğa değil, emeğinin aracıdır. Bu hareket aracılığıyla, dış doğa üzerinde eylemler ve onu değiştirir. Bu yolla eş zamanlı olarak kendi doğasını değiştirir. Bu emek süreci, insan ile doğa arasındaki metabolik alışverişin evrensel, insani varoluşun doğaca dayatılmış, tüm toplum biçimlerinde aynı olan koşuludur.⁷ Emek sürecinde biçimlenen çalışma, insanın özsel niteliğidir. Bu özelliği aracılığıyla insan, bu pratik içinde kendi farklı doğasını oluşturur. İnsanın dönüştürücü faaliyeti, gerçek bir süreci (emek sürecini) harekete geçirir. Bu süreçte emek, kendi farklı doğasını toplumsal ilişkilerle yeniden üretir. Bu yeni değeri yaratırken eski değeri de aktarmak, canlı emeğin doğal niteliği ve özelliğidir.⁸

Bu yönüyle de doğal tarih ve toplumsal tarih arasındaki ilişkinin zemini de açıklığa kavuşur. Bu bakış açısı Marx’a atfen tarihsel materyalizmin, “insanı” evrenin merkezine yerleştirdiğine yönelik değerlendirmenin sığlığını da ortaya koymaktadır. Doğa ve toplum arasında emek dolayımı ile tarihsel karakterini kazanan insanın eylemi gibi düşüncesini de tarihsel bir kategoriye yerleşir. “Toplumsal ilişkiler, teknoloji, düşünceler sürekli değişim halindedir, onlar, yalnızca tarihsel kökenlerinin unutulduğu bir şeyleşme süreci aracılığıyla değişmez biçimler olarak görülebilir. (...) Onlar, tarihsel ve geçici ürünlerdir. Üretici güçlerin büyümesinde, toplumsal ilişkilerin yıkımında, düşüncelerin biçimlenmesinde sürekli bir hareket vardır”⁹⁻¹⁰ Bu yönüyle de tarihselleştirilmiş bir teknoloji algısının arka planında bir yanı sıra emeğin, kapitalist özgüllükler içinde emek gücü haline dönüşümü, diğer yanı sıra da emek süreci içinde üretim gücü olarak doğal ve tarihsel yönlerinin içiç edilmesi açıklanır. Böylelikle, emek sürecinin doğal ve toplumsal ilişkilerle belirlenimi içinde üretim araçlarının aynı zamanda üretici güçlerle birlikte üretim ilişkilerini belirlemedeki karşılıklılık ortaya konulur. Bu kavramsallaştırma düzeyi, üretim aracı olarak, “emek araçlarının” tarihsel algılanmasını inşa eder. “Bir kavram olarak emek gücü, işçi veya emek faaliyetinden

⁵ Organ kavramı “emek aracı” anlamında kullanılmaktadır.

⁶ Karl Marx, Kapital 1. Cilt, s.183

⁷ Karl Marx, Kapital 1. Cilt, s. 187

⁸ Karl Marx, Kapital 1. Cilt, s 208

⁹ Karl Marx, The Poverty of Philosophy, s109-119

¹⁰ Foster’ın haklı olarak belirttiği üzere, Marx, sık sık yanlış yorumlanan özdeyişsel deyimini yine aynı bölümde yapmıştır. “Buna göre, ‘eldeğirmeni size feodal beyli toplumu, buhar değirmeni sanayi kapitalist toplumu verir’ Marx, bu sözlerle bir tür teknolojik determinizm önermeyi değil, “tüm toplumsal ilişkilerin, teknolojinin ve fikirlerin, dur durak bilmeyen bir değişim sürecinin parçası olarak tarihsel olduğuna ve bu yüzden temel ebedi ilkelere dayanan her türlü akıl yürütmenin yanlışlığına işaret etmektedir.” John Belamy Foster, Marx’ın Ekolojisi, Çeviren: Ercüment Özkaya, Epos Yayınları, Ankara, 2001, s. 193

farklıdır; işçinin kuvveti, becerileri, aklı, eğitimi ve benzeri özellikleri sayesinde sahip olduğu şey üretici güçtür. İşçinin sattığı ve kapitalistin satın aldığı tam da budur. Marx bu kavramı kapitalist toplumu analiz etmek için kullanmıştır, çünkü işçinin soyut emeğe (emek gücü) dönüştürülmesi kapitalist toplumun gerçekliğini temsil etmektedir. Kavram, bir meta ekonomisinin dışında anlamsızdır, çünkü yalnızca meta ekonomisinde, emek meta olarak, işçi ise emek gücü olarak görülür. Meta ekonomisinin toplumsal olarak kapitalizme özgü olduğu ölçüde (...), emek gücü kavramı meta ekonomisini karakterize eden toplumsal ilişkilerden ayrılamaz: üretim araçlarına sahip olan ve sermaye biriktirmek için üreten kapitalistler karşısında, emek güçlerinden başka hiçbir şeyleri olmayan, yaşamlarını sürdürebilmek için bunu kapitaliste satmak zorunda olan işçiler. Marx'ın kullandığı haliyle emek gücü kavramı, yalnızca kapitalist toplumun teknik gerçekliklerini yansıtmaz, ayrıca yapısında kapitalizmin sınıf ilişkilerini, özelliklerini de barındırır.”¹¹

Teknolojideki değişimlerin ya da üretim araçlarındaki değişimin üretim ilişkilerinden bağımsız olmadığını kabul eden¹² Marx'a ve materyalist tarih görüşüne karşı bu kez de başka bir argüman ileri sürülür. Bu argümana göre ise her hal ve koşulda üretici güçler ve üretim ilişkileri bir karşılıklı belirlenim içinde ise bile, Marx'ın görüşünde son tahlilde tarihin itici gücü olarak *üretici güçler ve bu bağlamda teknoloji görülmektedir*, eleştirisi yöneltilmektedir.¹³ Bu indirgemeci bakış açısının vardığı sonuca göre, üretici güçlerin tarihin her koşulunda ileriye doğru geliştiği “Tarihsel Materyalizm” tarafından varsayılıyor, aynı zamanda da üretici güçlerin önceliği tezi ile de üretici güçlerin gelişmişliğinin toplumsal olarak belirlenmediğinin görülmesi gerektiğini işaret ediyordu.¹⁴ Bu düzeyden de insanlığın gelişiminde aletlerden makinelere doğru bir gelişme düzeyinin başat belirleyici olduğu ve tüm toplumsal gelişim aşamalarının bu aletlerin dönüşümüne bakılarak anlaşılabilirliğine yönelik bakış açısına yol veriliyordu. Aletten makineye doğru düz çizgisel bir sıçrayış

---

¹¹ Arif Dirlik, “Technological Determinism and the Materialist Conception of History: A Critical Review of Two Recent Studies”, *Modern China*, Vol. 7 No.4, October 1981, s. 490, (Arif Dirlik, **Teknolojik Determinizm ve Materyalist Tarih Anlayışı**, Yakın Tarihli İki Çalışmanın Eleştirel İncelemesi, Çev. Özgür Yakupoğlu, Teori ve Politika Dergisi, S.44)

¹² İşıya Üşür, “Teknoloji ve Tarih Farklı ‘Vizyon’lar Benzer Sonuçlar, Onbirinci Tez Kitap Dizisi, Sayı 11, s.77

¹³ Cohen, Gerald A. (1978) **Karl Marx's Theory of History: A Defense**. Princeton, NJ: Princeton Univ. Press. (**Karl Marx'ın Tarih Teorisi: Bir Savunma**, Çev.: Ahmet Fethi, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul 1988,)

¹⁴ Üşür, **Teknoloji ve Tarih Farklı ‘Vizyon’lar Benzer Sonuçlar**, s.77; Dirlik, **Technological Determinism and the Materialist Conception of History: A Critical Review of Two Recent Studies**, s.488

olduğuna yönelik *imanın*, tarihsel materyalizmin özü olduğuna yönelik görüş aynı zamanda yine Marx'tan bir takım atıflarla gerekçelendirilmektedir. Marx "emek süreci" üzerine yaptığı analizde, emek araçlarının gelişimini bir yandan soyutlama düzeyinde ele alırken, bu emek araçlarının gelişimini de tarihsel bir boyutla anlamlandırır. *İnsan, alet yapan hayvandır*,¹⁵ benzetmesini belli bir soyutluk düzeyinde ve tarihsel bağlamından bağımsız kullandığı anda, Marx'ın, emek araçlarını, (aletlere, makinelere) tarihin değişmez ve belirleyen bir öznesi olarak gördüğüne, ilişkin tezin kanıtı olarak gösterilir. Diğer yandan ise Marx'ın, insanın emeğinin araçlarının, doğadan aldığını işleyerek kendi organı haline getirdiği toplumsallaşma biçiminde doğal tarih ve teknolojiye ilişkin analizine gönderme yapılır. Bu doğrultuda Marx'ın doğal tarih ve toplumsal tarih diyalektiği, üzerinden gelişen tarihsel materyalizm, tekno-determinist bir bakış açısı olarak fişlenir. Oysaki Marx, "Darwin, ilgimizi doğal teknoloji tarihi, yani bitki ve hayvan organlarının bitki ve hayvan hayatı için üretim araçları olarak oluşumları üzerine toplamıştır. Toplumsal insanın üretim organlarının, yani her türlü toplumsal örgütün maddi temeli olan bu organların oluşum tarihi aynı derecede dikkate değer değil midir? Ve böylece bir tarih Vico'nun dediği gibi, insanlık tarihi, bunu insanların kendilerinin yapmalarıyla, kendilerinin dışında oluşan doğa tarihinden ayrıldığı için, daha rahat ortaya konulamaz mı? Teknoloji, insanın doğa ile arasındaki aktif ilişki tarzını, insan yaşamının dolaysız üretim sürecini ve dolayısıyla da aynı zamanda onun toplumsal yaşamının ilişkilerini ve bunlardan kaynaklanan zihinsel tasarımlarını açığa çıkartır."¹⁶ Der. Tarihsel Materyalizm, tekil olarak emek araçlarının tekil niteliği ile değil, iktisadi ve tarihsel bağlamında nasıl örgütlendiği ve bu emek araçlarının nasıl oluştuğu ile ilgilenir. Bir yönüyle bir kopuş, diğer yanıyla bir süreklilik-farklılaşma olarak insanın tarihi, doğal tarih içinde süreklilik ve farklılaşmaya ama aynı zamanda insanın kendini üretmesiyle toplumsal tarih içinde bir kopuşu işaret eder. Bu süreklilik, kopuş, farklılaşma da insanın hem toplumsalla hem de doğayla ilişkiye girdiği emek süreci ekseninde analiz edilir. Bu bağlamda emek süreci ekseninde, aletten, makineye bir süreklilik olduğu kadar, emek aracının her toplumsal örgütleniş süreci bir farklılaşmaya ve toplumsal ilişki düzeylerine göre kopuşa ve tarihsel bağlamına göre de insanlığın gelişmesine, gerilemesine veya değişimine tekabül eder. Bu bağlamda Marx'ta ifadesini bulan

---

¹⁵ Franklin'e atıf yapan Marx'ın bu ifadeden hemen sora emek sürecini belli bir iktisadi süreç içinde ve bu bağlamda aletin nasıl anlaşılması gerektiğini açıkladığı pasajı izler. Marx, Kapital 1. Cilt, s. 183

¹⁶ Marx, Kapital 1. Cilt, s. 358,

emek araçları, tarihsel bağlamına oturtularak anlamlandırılmalıdır. Buna göre, “iktisadi çağları ayırt eden, nelerin yapıldığı değil, nasıl, hangi emek araçlarıyla yapıldıklarıdır. Emek araçları, insan emek gücünün geçirmiş olduğu gelişmenin derecesini ölçmekle kalmaz, aynı zamanda, bu emek gücünün hangi toplumsal koşullar altında kullanılmış olduğunu da gösterir.”¹⁷ Bu yönüyle de emek araçlarının üretici güç olarak niteliği, ancak bu araçların örgütlenme biçimi ve bu biçim altında aldığı karakterle anlaşılır. Bu yönüyle de aletten, makineye doğru düz çizgisel evrimci bir gelişim ve ilerleme olduğuna yönelik bir anlayışı, görüşü Marx’tan çıkarsamak mümkün değildir. Tarihsel materyalist görüş, insanın dış doğa üzerinde eyleyen, doğanın ve emeğin sınırlılık ve olanakları içinde, hem kendi tarihini üretecek emek araçlarını hem de bu emek araçlarının anlamlandığı emek sürecinde de dış doğayı yeniden ürettiği ve bu dolayısıyla da kendisini ürettiği tezini işler. Emek, bu yönüyle bir yandan tarihsel sınırlarına bağlı kaldığı kadar doğanın fiziksel sınırlarıyla ilişki halinde kültürü ve doğayı yeniden üretir. Başka bir deyişle de insanların toplumsal örgütlenme ilişkilerini, emek araçlarının bağımsız olarak belirlediği ve tarihsel kopuş, farklılaşma ve sürekliliklerin topyekûn emek araçlarının “ilerlemesine” karşılık geldiği çıkarsamasında bulunulamaz.

2. Fabrika Sisteminde Emek Süreci ve Teknolojik Determinizm

Tarihsel Materyalizmin, insan ile doğa arasındaki karşılıklı etkileşim, dönüşüm ve emeğin dolayısıyla doğanın ve tarihin algılanmasına yönelik bakış açısının toplumsal tarih açısından somutlaştığı uğrak ise emek sürecidir. Emek süreci her toplumsal ilişki biçiminde farklı bir görünüm kazanır. Emek sürecinde çalışma ile hayatını ve kendi varlığını anlamlandıran insan bu sürecin tek belirleyeni değildir. Çalışma edimi, doğa, emek ve emeğin araçları üzerinden biçimlenir. Tüm bu güçler Marxist yazında üretici güçler olarak anılır. Bu üretici güçler, çalışmanın aktif unsurları olarak verili toplumsal ilişkiler ve doğal koşullar tarafından belirlenirler. Emek araçları, toplumsal üretim sürecinde sadece verili teknik, bilim, teknoloji anlamına gelmez. Emek araçları aynı zamanda toplumsal üretim tarzının fikrinin, toplumsal yaşamın nasıl örgütleneceğine ilişkin yönetsel eğilimin billurlaşmış ifadesidir.

---

¹⁷ Marx, Kapital 1. Cilt, s.183-184

Egemen tarihsel, toplumsal ve ideolojik bakış açısı da emek araçlarında billurlaştır. Nasıl emek, kapitalist üretim tarzında emek gücü olarak nesnelleşiyor, doğa bir hammadde deposu olarak görülüyorsa, emek araçları da bu bağlamdan bağımsız bir karakter taşımaz. Verili tarihsel koşullar altında emek araçları da insanın doğayla ilişki kurma biçiminin, doğanın aldığı biçimin ve emek sürecinin yönelimine ilişkin fikrini de barındırır. Bu noktada üretici güçler, teknolojiye indirgenemeyeceği gibi salt emek araçları da üretici güçler olarak genelleştirilemez.

Bu noktada ise ortada yanıtlanması gereken soru şudur, emek aracı olarak makine ve teknolojinin kapitalizmden biçimsel olarak kurtarıldığında, bu araçların insanlığın yararına göre kullanılabilmesi mümkün müdür? Marxist yazın içinde tekno-determinist algılama biçimlerine kapı aralayan sorun bu noktada başlamaktadır.

Kapitalizme özgü emek aracı olarak makinelerin, teknolojinin toplumsal örgütlenme içinde kullanım tarzının değiştirilmesiyle, değişim değerine odaklanmış kapitalist üretim tarzına özgü üretim araçlarının insanlığın yararına kullanılabileceğine yönelik görüşün de Marxist “emek süreci” kavramsallaştırmasına içkin olduğu yaklaşımı yaygın bir görüş alanına sahiptir.

Yukarıda bölümde aktardığımız gibi basit ve soyut unsurlarıyla emek sürecinin kullanım değerleri üretimine, doğanın emek aracılığıyla işlenmesine yönelik, metabolik alışverişin evrensel, soyut süreçlerine bakarak kapitalist sistem içinde emek gücünün, emek araçlarının aldığı biçimi kavramak mümkün değildir. Her farklı tarihsel üretim tarzına karakteristiğini veren insan ile doğa arasındaki metabolik ilişki sürecinde- emek sürecinde- olduğu gibi kapitalist üretim tarzında da emeğin, doğanın ve emek araçlarının “özgün” bir tarihsel karakter kazanması kaçınılmazdır. Emeğin tarihsel bağlamında toplumsal örgütlenme süreci ve biçimi, emek sürecinde emek araçlarının da niteliğini belirler. Bir emek aracı olarak teknoloji de bu emek sürecinde belirlenir.¹⁸ Fakat aynı zamanda kapitalist üretim tarzının karakterini taşıyan teknoloji de sermayenin kendini ideolojik, iktisadi ve toplumsal olarak yeniden inşasına zemin hazırlar. Bu bağlamda üretim tarzı kavramını salt iktisadi anlamıyla “üretim” ile özdeş

---

¹⁸ Hacer Ansal, **Teknolojin Tarafılığı ve Üretim İlişkileri**, Onbirinci Tez Kitap Dizisi, Sayı 1, 1985, s.153 vd Ansal’a göre, “teknoloji salt bir üretim aracı ya da makinelerin gelişim düzeyi olarak algılanamaz, Emeğin üretimi gerçekleştirmek amacıyla üretim araçları etrafında örgütleniş biçimini, tüm üretim bilgi ve becerisini de kapsamalıdır teknoloji tanımı.” s.154

bir kavram olarak değil aynı zamanda emeğin siyasal, sosyal, kültürel olarak yeniden inşasının olanaklarını üreten bir kavram olarak görmek gerekir.

Kapitalist üretim tarzında emek sürecinin örgütlenişi, üretimi arttırmak, mübadele değeri üretmek ve artık değer elde ederek bu değere kar olarak el koymaya yönelik toplumsal üretim ilişkilerine göre biçimlenir. Bu nedenle, emek sürecinin kapitalist tarafından tam denetimi esastır. Bu denetimin üç veçhesi vardır, bunlardan birincisi işçinin işin yapılış biçimini, süresini ve esasını belirleme yetisinden koparılması ikincisi emeğin emek araçları üzerindeki denetiminin ortadan kaldırılması ve emek araçlarının(teknolojinin ve makinenin) denetimi altına girmesi üçüncüsü de kapitalistin organı haline gelen üretim araçları vasıtasıyla doğanın tam denetim altına alınmasıdır.

Emek sürecinin mutlak denetiminde emeğin emek gücü olarak kendine ve ürününe ve emek araçlarına yabancılaşması kadar, doğaya da yabancılaşması esastır. İşçinin denetiminden çıkan emek araçlarının salt mülkiyetinin kapitalistin eline geçmesi ile emek süreci üzerinde mutlak bir hakimiyet kurulamaz. Aynı zamanda kapitalistin disiplin altına aldığı, denetlediği, kontrol edebildiği bir emek aracı yaratıldığında bu denetimi sağlamak mümkün hale gelir.

Tam da bu bağlamda sanayi kapitalizmini diğer üretim tarzlarından ayırt eden, aynı tür malı üretmek için, çok sayıda işçinin bir arada çalışmasına dayalı, makineleri makinelerle üreten, emek ve araçları üzerine tam bir denetim, egemenlik, mülkiyet kuran; artık değer üretimine teknik temel sağlayan “fabrika sistemi” olduğunu söylemek gerekir.¹⁹

Kapitalist sanayileşmenin makinelerin makinelerle ikamesine dayalı fabrika sisteminin örgütlediği birikim sürecini, diğer üretim tarzlarındaki birikim süreçlerinden farklılaştıran, toplumsal, yönetsel hiyerarşiyi ve siyasal egemenliği de üretime dışsal değil, içkin kılmıştır. “Emek sürecinin işbirliğine dayalı karakteri, artık, bizzat, emek aracının doğasının dikte ettiği teknik bir zorunluluktur.”²⁰ Sermayenin kontrolü altında

---

¹⁹ Karl Marx, Kapital 1 Cilt, s.369, Bu konuda derinlikli bir analiz için bakınız, İşya Üşür, **Teknoloji ve Tarih Farklı “Vizyon”lar Benzer Sonuçlar**, Onbirinci Tez Kitap Dizisi, Sayı 11, s.77

²⁰ Karl Marx, Kapital 1. Cilt, s.371

giren emek gücü gibi, emek araçlarının, bu bağlamda üretici güçlerin, örgütlenme biçimi, sömürüyü, denetimi, disiplini dışsal bir zor olmaktan çıkartarak birikimin bir zorunluluğuna dönüştürür. Emek gücü ile birlikte, fabrika sistemi içinde doğa da, tam denetim altına alınarak, mübadele değerinin bir nesnesi haline dönüşür. Sermayenin temeli ve hareket noktası hizmetini gören mevcut emek üretkenliğini, sermaye, doğal bir armağan olarak görür.²¹ Sermaye, bu zenginliği “doğal bir zorunluluk” olarak mülk edinmekle kalmaz; aynı zamanda, insanın doğa üzerinde mutlak bir egemenlik hakkı olduğuna yönelik teolojiye dayanır. “Sanayi tarihinde en belirleyici rolü, bir doğa gücünün toplumun denetimi altına alınması, onun idareli bir şekilde kullanılması, insan elinin eserleriyle ona ilk kez büyük ölçüde sahip ya da egemen olunması zorunluluğu oynar.”²² Emeğe emek gücü olarak el koyan sanayi kapitalizmi, değer yaratıcısı olarak doğa üzerinde tarihsel açıdan sınırsız, doğal ve mutlak bir egemenliği olduğunu veri sayar. Kapitalist için doğa, rekabet halinde olan hammadde kaynaklarından başka bir şey değildir. Nasıl ki işçi fire vermeden üretimin nesnesi kılındıysa, zaman, mekan boyutuyla denetim altına alındıysa doğa da aynı biçimde üretimin dışsal bir baskı aracı olmaktan çıkartılacak biçimde örgütlenir. Üretim için doğa varlıklarının istenilen özelliklerde çıktı vermesine yönelik olarak da denetim altına alınan emek\üretim araçları harekete geçirilir.

Bu denetimin nihai noktası canlılığı genetik düzeye indirgeyen “bilimsel” bakış açısının belirleniminde, canlılığı yeniden dizayn etmeye, canlılığı fabrika sistemi içinde yeniden üretmeye ve tüm toplumsal ilişkileri buna göre örgütlemeye yönelik teknik dönüşümler hayata geçer. İnsan salt enerji tüketen bir “makine” olarak kurgulanarak, aynı zamanda kapitalist birikimin ihtiyacı tüm toplumsal ilişkilerin bir zorunluluğu olarak sunulur. Enerji ihtiyacının sınırsız, ancak enerjinin sınırlı olduğuna yönelik kıt mallar ideolojisi bu bağlamda doğayı kıtlaştırırken aynı zamanda üretim araçlarını da bu ideolojiye göre yeniden biçimlendirir. Dereler, rüzgar doğanın“ sermayeye armağanıdır” ama sadece bununla yetinilmez, artık bu armağanlar bir fabrika sisteminin doğal kaynağı, hammaddesi haline gelerek, enerji santralleri tarafından işlenir. Hem de bu, girişimcinin *hümanist iyi niyeti* olan kar ve disiplinle örülü bir tarzda sunularak, insanlığın “sınırsız enerji ihtiyacını” karşılamak için

---

²¹ Karl Marx, Kapital 1. Cilt, s. 489

²² Karl Marx, Kapital 1. Cilt, s. 490

yapılır. Sanayi kapitalizmi emek sürecini denetim altına alarak, kapitalistin ihtiyacını tüm toplumsal ve doğal yaşamın ihtiyacı olarak sunar.

Bu bağlamda, kapitalist emek sürecinde, doğa ve emek gibi üretici güçlerde olduğu kadar emek araçları da üretim faktörlerinin kitleştirilmesi, metalaştırılması ve giderek tekelleşmesi sürecinden nasibini alır. “Sermayenin savaş aracı olarak kullanılmak üzere yapılmış icatlar üzerine koca bir tarih yazmak mümkündür” (...) ²³ Sermayenin ücretini ödeyerek hizmetine aldığı bilimin yardımıyla, ‘söz dinlemez’ işçiyi ve doğayı her zaman uysallıkla hareket ettirebilecek kapitalist emek süreci böylelikle örgütlenmiştir.

Bu disipline alma salt üretim araçlarının sermaye tarafından denetim altına alınmasıyla sınırlı değildir. Aynı zamanda bu disipline dayalı üretim, üretim araçlarının “neliğinin” belirlenmesi, emeğin ve doğanın, emek gücü ve hammadde olarak veya “artık” ve “atık” olarak kontrolüne yönelik emek süreçlerinin örgütlenmesi ile mümkün hale gelir. Bu denetim sermayenin sürekli büyüme, gelişme ve yenilenmeye yönelik siyasetine içkindir ve bu siyaset kendini her defasında toplumsal yönüyle de mübadele değeri üretme fikriyle açığa vurur. Fabrika sisteminin tüm toplumsal sisteme egemenliğini kuracak biçimde genelleşmesi, yoğunlaşması ve büyümesi özgün biçimini salt iktisadi birikim süreçlerinde almaz; aynı zamanda, kırsal ve kent, doğanın ve kültürün fabrika sisteminde örgütlenmesiyle bu özgünlüğüne kavuşur. Fabrika sistemi, üretim mallarının imalinde değil, aynı zamanda bu malların yeniden üretim ve tüketiminde de doğanın mekân olarak örgütlenmesinde de, mekânın tüketim nesnesi haline gelmesi sürecinde de kendini açığa çıkarır. Fabrika sistemine dayalı emek sürecinde kapitalistler, bu genelleşmiş tarihsel sömürü süreci içinde, makinelerin üretimin temel belirleyeni olduğuna yönelik siyasetini, iktisadi “görünmez zor” olarak her daim işler kılar. İşçi ücretlerinin minimize edilmesi, işçinin parça başı iş yapar kılınarak üretimin bilgi ve becerisinden koparılması, vasıfsızlaşması; doğanın sınırlılıklarının iğdiş edilmesi, hammadde deposu kılınması; kadın ve çocuk emeğinin bir üretim gücü olarak niteliksiz emek piyasası içine sokulması kapitalistler tarafından hep bir iktisadi başarı olarak sunulur. İş kazaları sıradanlaştıkça, nitelikli emeğin yerini ucuz ve niteliksiz emek aldıkça sanayi kapitalizmi tüm yıkıcı sonuçlarını

---

²³ Karl Marx, Kapital 1. Cilt, s.416-417

doğurur. Kır ve kentte milyonlarca insan artık emek gücü piyasasına dâhil olur ve kapitalist için bu potansiyel işçiler aynı zamanda emek gücünün verimliliğinin, işin yoğunluğunun arttırılmasının baskı aracı haline gelir.

Emek piyasası içinde her daim benzer bir işi yapan emek gücü, ürettiğine, kendi varlık koşuluna ve bu bağlamda toplumsallığına ve doğaya yabancılaştığı ölçüde kapitalist birikimin olanakları artar. Emek süreci içinde üretimin bilgisine, bu bağlamda kendi kendini yönetme fikrine, emek araçlarına ve maddi hayatın değer yaratan unsuru doğaya yabancılaşan işçi, fabrika sistemi içinde üretim araçlarının ve bu araçların fikrinin denetimine girdikçe artık değere el koyma süreci verimlilik kazanır. Bu gerçek boyunduruk, teknolojinin tüm üretici güçleri ve bu bağlamda üretim araçlarını da belirlediği ideolojisiyle taçlandırılır.²⁴

O halde başta sorduğumuz soruya şimdi yanıt vermek gerekir. Üretim aracı olarak teknoloji, kapitalizmin boyunduruğundan kurtulursa, insanlığın yararına kullanılabilir mi? Bu sorunun yukarda anlatılanlar ekseninde tek bir yanıtı vardır. Üretim\emek araçları, emeğin denetimi altına alınır, emeğin bir aracı\organı haline dönüşürse, emeğin kendini doğayla birlikte yeniden üretmesinin ve birlikte evrilerek çoğalmasının bir aracı haline gelirse; emekçiler emek araçlarının üretiminin fikrine, bilgisine, deneyimine toplumsal olarak sahip olursa ve “teknoloji” teknoloji olmaktan kurtulursa insanlığın yararına kullanılabilir. Nasıl ki işçi sınıfının yabancılaşmasını aşması bir sınıf olarak kendi varlık koşulunu ve dolayısıyla sınıflı toplum yapısını aşmasıyla mümkünse, bir emek aracı olan teknoloji de ancak kendi varlık zemini olan sınıflı toplum yapısını aşacak bir emek aracına dönüşerek kendini aşabilir. Ancak bu teknoloji eski düzenin yıkıntıları arasından çıkan ve onun disiplin, hiyerarşi, işbölümüne dayalı uzmanlaşma ve yabancılaşma fikrini taşıyan bir teknoloji değil yeni toplumsal ilişkilere ait yeni bir emek aracıdır. Bu anlamıyla da eski sınıfın üretim-emek araçları ancak o sınıfın toplumsal ilişkilerini temsil eder ve bu yönüyle emek araçları da her toplumsal sınıfta yeniden isim ve anlam kazanır. Kapitalist toplumun emek araçlarının maddi biçimi “makine ve teknoloji” olarak biçim-ad kazanmışsa, geleceğin toplumunun emek araçlarının adı ve cismi de bu yeni toplumsal ilişkilerle belirlenecektir. Geleceğin toplumunda emek araçlarının adı kapitalizmde olduğu gibi

---

²⁴ David Dickson, Alternatif Teknoloji Teknik Değişiminin Politik Boyutları, Çeviren: Nezih Erdoğan, 1. Basım, 1992, İstanbul, s. 77

“teknoloji” adıyla anılmak zorunda değildir. “Teknoloji” bu yönüyle sınıflı toplumun hiyerarşik, disiplin üreten, emeğin kendine ve doğaya yabancılaşmasının maddi temellerini üreten bir emek aracının adıdır.

3. Elektrifikasyondan Bilimsel Yönetime Teknolojik Determinizm

Bu sorunun doğmasının nedeni ise Sovyetler Birliği deneyimi ile birlikte fabrika sisteminin “bilimsel bir yöntem” olarak yansızlığının ilan edilmesi olduğu kadar, Marx’ın *üretim araçlarının kapitalist tarzda kullanılmasının* emek üzerine yaptığı tahrifatla ilgili aşırı vurgusudur²⁵. Bu vurgudan çıkartılacak sonuç, kapitalizme özgü üretim araçlarının bu bağlamda kapitalist teknolojinin ve bilimin, kapitalist olmayan bir biçimde kullanımının mümkün olduğu sonucu değildir. Eğer bu sonuç çıkartılacak olursa Marx’ın üretim araçlarının her türlü toplumsal ve tarihsel belirlenimden bağımsız olarak nesnel bir değeri olduğunu kabul ettiğini veri sayarız. Oysaki Marx, *Kapital*’in “Görelî Artık Değerin Üretimi” başlıklı bölümü içinde *İşçi ile Makine* arasındaki mücadeleye değinir. Bu başlık altında Marx, “İşçi sermayenin maddi varlık biçimi olan emek aracının kendisiyle mücadele etmeye, makinenin ortaya çıkmasından sonra başladı. İşçi, bu özel üretim aracı biçimine karşı, bu biçim kapitalist üretim tarzının maddi temeli olduğu için başkaldırır” dedikten hemen sonra, “işçinin makine ile bunun *kapitalistçe kullanımı arasındaki* farkı görmesi ve dolayısıyla saldırılarını maddi üretim araçlarının kendisine değil, bunların toplumsal sömürü aracı olarak kullanılmalarına yöneltmeyi öğrenmesi zaman ve deneyim gerektirdi”²⁶ der.

Marx’ın emek süreci analizi içinde, makineyi yansız görmediği gibi kapitalist üretim tarzının maddi temeli olarak da kabul ettiği ortadadır. Ancak burada “*makinenin kapitalist tarzda kullanımı*” vurgusunun, makinelerin, emeğin sömürsünü en çoklamaya yönelik kullanımıyla sınırlı olmadığını söylemek gerekir. Aynı zamanda, kapitalist tarzda emek aracının, işçiyi disiplin altına almasına, işçiyi yönetir hale gelmesine ve bu yönüyle de makinelerin oluşturduğu temel üzerinden gelişen sanayinin, üretim sürecinin zihinsel güçlerinin el emeğinden ayrılmasına ve sermayenin emek üzerindeki güçleri haline gelmesine de yol açtığını belirtir.²⁷

²⁵ Karl Marx, *Kapital* 1. Cilt, s.408-409

²⁶ Karl Marx, *Kapital* 1. Cilt, s. 409

²⁷ Karl Marx, *Kapital* 1. Cilt, s.404-408

Bu noktada yine hemen belirtmek gerekir ki emek aracı olarak teknoloji verili kapitalist ilişkilerin fikrini, ideolojisini, yaşama biçimini barındırır ve yansız değildir. Ancak geleceğin toplumu açısından bu teknik “temel” nesnel ve evrensel olarak kabul edilirse teknolojinin yansız, ideolojik olarak belirlenmemiş, tüm bir üretim ilişkilerini dönüştüren temel bir güç olarak algılanması gerektiği sonucuna ulaşılır. Bu çıkarsamanın doğal sonucu olarak da sermaye sınıfının iktidarının yerini işçi sınıfı iktidarı aldığı koşullar altında, kapitalizmden devralınmış teknolojinin insanlığın yararına kullanılabileceği sonucuna ulaşılır. Oysaki kapitalist emek süreci, daha yoğun, hızlı, firesiz seri üretime yöneldikçe işçi sınıfının direnişle karşılaştı. Bu her karşılaşmanın dinamiklerine bağlı olarak üretim tekniklerinde dönüşüme yol açtı. Ancak son kertede egemen sınıfın, sermayenin ihtiyaçlarına yönelik üretim teknikleri sınıf savaşından üstün gelen tarafın çıkarına doğru biçimlendirildi. İş yönetimi, çalışma süreleri, işin belirlenmesi, üretim ve yönetimle ilgili karar alma süreçlerinin niteliği, içiler arasındaki sosyal örgütlenme biçimleri bir teknik gelişmenin sonucunda değil fakat sermaye ile emek arasındaki sınıf savaşı ile biçimlendi.

Burada öncelikli olarak bir devrim sorunuyla karşı karşıya kalıyoruz. Kapitalizmin sanayi devrimi ile başardığı, tüm üretim güçleri üzerinde tam denetim sağlamaktı. Bu aynı zamanda toplumsal yabancılaşmanın en üst seviyesinin ortaya çıktığı maddi ve teknik temellerin de üretilmesinin olanağını sağladı. Kapitalist toplumun makinelere dayalı büyümesi ve “*üretimcilik sevdası*” sadece kıyı kente bağımlı kılmadı, aynı zamanda büyük kıtaları ve onların hammadde deposu kıldığı nüfusunu ve doğasını da üretimin yedek akçesi haline getirdi. Kapitalizme için teknolojik belirlenimcilik yanılması, aynı zamanda modernleşmenin de temel dinamiği olarak palazlandı. Ülkeleri zenginleştiren gerçek güç olarak teknoloji ve bu teknolojiye dayalı olarak emekçileri ve doğayı denetim altına alan yöntemler olarak algılandı. Tüm kapitalist modernleşme ütopyasının arka planında “Batı’nın tekniği ile yoğrulmuş kendi kültürümüz” miti yer aldı. Geri kalmış ülke - ileri ülke tartışmasının da ana atardamarını bu mit oluşturdu. Bu mit sadece kapitalist yolu seçen ülkeler için geçerli değildi; ufkuna sosyalist bir toplum bakış açısını alan Sovyetler Birliği de devrim öncesi ve sonrasında yoğun olarak bu rüzgârın *gücüyle*, toplumsal ilişkilerin kanatlarını havalandırdı.

Sovyet toplumunda, siyasal ve toplumsal devrimin eşanlı gerçekleşmediğini kabul ederek, siyasal olarak iktidarın işçi sınıfı tarafından ele geçirilmesi ardından, toplumsal devrim açısından eski düzenin üretim araçlarının kullanılma biçimine yoğunlaşmak zorunda kalındı. Geçmiş üretim tarzının kolay kolay “geçmeyeceğini” ve zorunluluklarla örülü bir ilişkiler ağının bir özgürlükler alanına dönüşmesinin hiç de kolay olmadığı gibi salt bir ütopya ile de sınırlı tutulmaması gerektiğini kabul edildiği de mevcut siyasal devrim projesinde sınırlı da olsa gündeme geliyordu. Ancak bu yönüyle Sovyet Devrimi, verili teknolojiyi dönüştürmeye ve aşmaya yönelik ilkelerin bir siyasal projenin olmazsa olmazı olması gerektiğine yönelik öngörünün sınanması için gerçek deneyimlerle doludur. Salt kapitalist üretim araçlarının “kullanım tarzını değiştireceğiz” yanıtının da parlak bir fikir olmadığı ve hatta bu fikrin sonunun “çöküş” olduğuna yönelik önümüzde somut bir Sovyet deneyimi var.

Bu noktada geçiş programı, geçiş talepleri gibi bir dolu tartışma içine girmek gibi bir sorunsallaştırma peşinde değiliz. Ancak yaşanan Sovyet devrimi ekseninde, yirmi birinci yüzyılın bu uğrağında kapitalist üretim ilişkilerinin aşılması, toplumun kendi üretim araçlarını yapabilir kılınmasına, emek araçlarının disiplin, hiyerarşi ve sömürü üretmeyecek biçimde emeğin denetim altına alınmasına yönelik bir zihinsel çabanın siyasal zemininin hangi olanaklarla sınanması gerektiği üzerinde durmaya çalışıyoruz. Sonuç olarak kapitalist toplumun mantığını sadece üretim sürecinde emeğin iktisadi sömürsü sorununa odaklamanın ötesinde, gerçek anlamda bu iktisadi, sosyal, kültürel sömürüyü aşacak bir toplumsal proje için emek araçlarıyla ilişkimizin nasıl tanımlanması gerektiği üzerinde duruyoruz. Çünkü bu sorun bir yanıyla son derece pratik ve güncel bir tartışma zemini üzerine oturmaktadır. Sorun günceldir. Sorun, kendi geçim araçlarına, tekniğe mahkum olmuş bir toplumun kendini yönetememesi sorunudur. Bu salt bir tüketim toplumu sorunu da değildir. Bu sorun devasa “zenginliğin”, salt zenginlik olarak nicelleşmesi sorunudur da.. Ancak, her yaşayan deneyimin, solmuş devrimler üzerinden biçimlendiğini de bu bağlamda görmek gerekir.

3.1. Öncesi ve Sonrasıyla Elektrifikasyon ve Toplum Mühendisliği

Rusya'ya büyük ölçekli modern sanayi teknolojisinin girmesi, sanayi bölgelerinde nüfusun yoğunlaşması, fabrika sistemine dayalı üretim biçimlerinin gelişmesi, kentleşme ve proletarya sınıfının ortaya çıkmasına paralel olarak teknik eğitimin gelişmesi ve bilimkurgunun da içinde olduğu yabancı edebiyatın gelişmesi, yeni bir tür ortaya çıkarıyordu: Teknik Bilimguru. H.G. Wells ve Jules Verne Ruslar arasında en çok okunan yazarlar haline geldi. V.N. Çikolev'in Elektrik Masalı (1895), A.Rodnih'in Petersburg – Moskova Kendi Kendine Çalışan Demiryolu (1902) ve V. Bahmetov'un Milyarderin Mirası (1904) elektrifikasyon rüyasının hızla yayılmasına yol açan önemli romanlardı.²⁸ Mühendislik eğitimi alan Çikolev, elektriğin dönüştürdüğü bir gelecek dünyasını yazdı. Buradaki temel mesajla göre teknoloji savaşı ortadan kaldırıyor. Entelijansiyanın etkisi aldığına girdiği bu yeni binyılcı rüzgar altında, Rus halkını, otokrasinin ve kapitalizmin çifte sömürsünün baskısı altından kurtaracak bir seküler din yaratılıyordu. Bilinçli işçilerin popüler radikal propaganda öykülerine ilgisi artıyordu. Teknolojiye dayalı bir şehrin manzarasını çizen “kent ütopyaları” yanı sıra elektriği, gazın ve modern yapı aletlerinin gelişimiyle birlikte, ailede köklü bir dönüşüm yaşanarak ev içi emeğin özgür kalacağı ütopyalar geliyordu.²⁹ Bellamy'nin Geleceğe Bakmak kitabında, “toplum hiyerarşiye sokulmuş ve askerleşmişti, toplu festivaller ve zorunlu çalışma vardı. İtaat ve züppelik yoktu. Toplumsal seviye açısından uşaklar ve doktorlar eşitti. Herkes kamu yararı için çalışacaktı. Bir ordu gibi işleyen, disiplinle ve dayanışma diniyle örülmüş bir toplumdur bu.”³⁰ Çernişevski'nin “Ne yapmalı” (1863) romanında anlatılan ve tasarım açısından Fourier'den etkilenen, en az teknik ile pastoral mutluluk tablosu resmi yavaş yavaş kütüphaneye kalkıyordu. “Ne yapmalı” yerini Bogdanov'un³¹ “Kızıl Yıldız”ına

²⁸ Richard Stites, **Devrimci Hayaller** *Rus Devriminde Deneysel Yaşam ve Ütopyacı Vizyon*, Sel Yayınları, 2011, İstanbul, s.52, Çeviren: Sabri Gürses

²⁹ August Bebel'in Geleceğin Toplumu(Kadınlar ve Sosyalizm içinde 1879) Edward Belamy'nin Geçmişe Bakmak (1889), Alman Marksist Feministlerden Lili Braun'nun **Kadın Emeği** (1891), Karl Ballod'un **Geleceğin Devleti'ne Bakış** (1898) ve Karl Kautsky'nin tasvir ettiği şehir ütopyaları elektrifikasyon fikrine giden şehir planlamasına ilişkin yolun taşlarını döşüyordu. Bu konuda bakınız, Richard Stites, **Devrimci Hayaller** *Rus Devriminde Deneysel Yaşam ve Ütopyacı Vizyon*, s. 55-63

³⁰ Stites, age, s.55

³¹ Aleksandr Bogdanov, Mars'ta komünist bir toplumla ilgili iki ütopya kaleme aldı. Bogdanov, o yılların tek Rus bilim kurgu yazarıdır. Bogdanov, **Kızıl Yıldız** (1908) ve **Mühendis Menni** (1913) kitaplarında, Mars fantezisini anlattı. Bogdanov, teknoloji, ideoloji ve insan davranışları açısından Dünya'dan üçyüz yıl ilerde olan

bırakıyordu. 19. Yüzyılda elektrik, kimya, biyoloji alanlarında geliştirilen buluşlar, bu buluşların sanayiye uyarlanmasına zemin hazırlayan şirketler ve akademik çalışmalarla fabrika arasındaki boşluğu sistematik olarak kapatan grup araştırmaları³² yoğun rekabet koşulları altında, fikri hakları şirketler tarafından kontrol altına alınmış teknelci bir teknopolitik süreci dayatıyordu. Savaş ekonomisine göre düzenlenmiş ve bilim ve teknolojiyi fabrika sistemine uyarlamış bu yeni mühendislik fikri, tüm toplumun bu askeri savaş perspektifine göre düzenlenmesini, disiplin altına alınmasını, kontrol edilmesine beşiklik eden toplumsal gelişmelere zemin hazırlıyordu. Bolşevizmin resmi tarihi açısından da politik tablo, bu siyasal gelişmelerle birlikte şekilleniyordu. Lenin, “Gelecekteki Devlet” adlı makalesinde, “More, Babuuf, Fourier, Owen, Cabet, Bebel, Hertzka ve Morris’in iyi noktalarını övdü ama ideal toplumun ağır çalışma olmadan elde edilemeyeceğın konusunda uyarılarda bulundu.”³³ Ütopycacı akımların elektrikleştirme yönündeki eğilimleri politik gücün merkezileşmesi, düzen ve sistemli oluşum adına parlatılırken, Bolşevik geleneğın ana akımı açısından ütopycacılık bir yandan Devrimin propaganda unsuru olurken diğeryandan da Marksizm ve Devrim arasındaki bağıın motoru tam da bu elektrifikasyona uğramış ütopycacılık haline geliyordu. Tam da savaş koşullarına uyarlanmış bir komünizmi geliştirecek en önemli koşul teknik bir formülde gizliydi. “Komünizm eşittir Sovyet iktidarı ve bütün ülkenin elektrikleştirilmesi”. Elektrikleştirme kır ve kent arasındaki çelişkiyi, kırın kültürel, iktisadi “bönlüğünü” aşacak en önemli araçtı. “1921 tarihli bir elektrik ve karşıdevrim posterı elinde ampul-aydınlama ve özgürlük meşalesinin güncel hali- tutan bir işçiyi iki büklüm bir burjuva, bir milletvekili, politik bir düşman, bir beyaz generalı ve bir rahip figürlerini aranırken gösteriyordu.”³⁴ Kutup iklimi koşullarında devrimi arayan bir ülke için elektrifikasyon, bir yanıyla ısınma, barınma ve yoksulluk ülkesinde güç ve enerji demekti ama diğeryandan da ve asıl olarak da Sovyet iktidarının teknik cesareti, zenginlik ve miskinliğe karşı gerçek bir sosyal adaleti temsil ediyordu.³⁵ Elektrifikasyonun aydınlattığı ışık altında toplum,

---

bir Marksist Markslı toplum yaratmıştı. Bolşeviklerle 1908 yılında ters düşünceye kadar da Lenin ile birlikte çalıştı.

³² Kuryel’in “bugün neredeyse fetiş haline getirilmiş sanayi ve üniversite işbirliği olgusunun tarihsel evriminden bir kesit olarak” (...) keşif ve icatlar, araştırmacılar tarafından oluşan bir ekibin, makul ve planlı bir sürede yapabileceği işlere dönüşmenin başlangıcında Liebig’in 1840 yılında Giessen Üniversitesi’nde kurduğu kimya araştırma laboratuvarı çalışmalarını göstermektedir. Bu konuda bakınız, Beno Kuryel, **Teknoloji ve Mühendislik Bilimlerinin Kavramsal Tarihi Üzerine**, Toplumsal Tarih Dergisi, Sayı: Şubat, 218, 2012, s.46-52

³³ Lenin’in 1919 tarihli bu makalesinden aktaran Stites, age, s.76

³⁴ Stites, age, s. 83

³⁵ Siyasal devrim sonrasında eli kulağında görülen kültürel ve toplumsal devrimi tam bir sanayileşme ve makine teknolojisinin yaygınlaşmasında gören Lenin, “Kapitalizmin zaten yaratmış olduğu temeller üzerinde, işçiler

elindeki meşaleyi daha mutlu yarınlara taşıyacaktı. Bu aynı zamanda bir uluslaşma için de ön koşul olarak görüldü. Fakat teknolojinin bu ışığı yönetsel bir ışık olarak da taçlanmalıydı. Ki öyle de oldu.

3.2.Yönetsel Ütopyadan Bilimsel Yönetime

Elektrik ütopyasının sağladığı politik ve iktisadi olanakları bütünleştirecek olan yönetsel ütopyalar Rusya’da savaş yıllarında doğmuştu. Yevgeni Poletayev ve Nikolay Punin’in yazdığı “Uygarlığa Karşı” (1918) manifestosu, Rus toplumunun Prusyalaşmasına yönelik bir çağrı olarak, “Batı’nın çürümüşlüğü karşısında katılığın güzelliğine ve yararlılığına” bir davetti. Onların öne sürdükleri yönetsel ütopyanın çerçevesini ise disiplin, cesaret, dayanışma, savaşta dostluk ve makine gibi örgütlenme oluşturuyordu. Ama bu manifestodan çok önce zaten Winslow Taylor, “Bilimsel Yönetim” adı altında geliştirilmiş³⁶ bulunan iş çalışma teknikleri fabrika sistemi içinde hüküm sürmeye başlamıştı.³⁷ Taylor, düşüncelerinin fabrika sisteminde etkin olarak uygulanabilmesi için, zorunlu koşul olarak “işçi öylesine budala ve öyle sakin kılınacak ki en çok zihin bakımından öküzden farklı olmayacak”³⁸ diye sunuyordu. Ona göre fabrika, “sadece bir üretim sahası ve zarif mükemmellik pastoralı değil, aynı zamanda iyi karakter elde etmeye yönelik bir ahlak okuluydu. Onun ahlak sistemlerinin başlıca erdemi sessiz itaattir.”³⁹

Sovyet Devrimi’nden önce Lenin, 1914 yılında Taylorizmin⁴⁰, kapitalizmde kullanılma biçimini mahkûm etmiş ama *toplumsal emeğin ussal dağılımı* olarak adlandırdığı şeyi olanaklı kılan tekniklerin kendine saldırmaktan kaçınmıştı.⁴¹

---

olarak deneyimlerimizle birlikte, devlet gücünün silahlı işçileri tarafından desteklenen ve demir gibi bir disiplinle büyük ölçekli üretimi örgütleyeceğiz. Büyük ölçekli üretim temellerine dayanan bir başlangıç, bürokrasinin kendiliğinden ve aşamalı olarak silinip gitmesine yol açacaktır.” V.I.Lenin, Devlet ve Devrim, s.58 vd.

³⁶ F.Winslow Taylor, Principles of Scientific Management, New York, 1911, s.59’dan aktaran Dickson, Alternatif Teknoloji, s.79

³⁷ Dickson, “özellikle şimdilerde otomasyon olarak bildiğimiz şey, kavramsal olarak Taylor’ın bilimsel yönetiminin mantıksal bir uzantısıdır.” Der. Age, s.79

³⁸ Taylor, Bilimsel Yönetimin İlkeleri, s.59

³⁹ Stites, age, s.239

⁴⁰ “Taylorizmin önemi, tam da bilimsel görünen bir yaklaşımın belirli bir yönetim politikaları dizisini meşrulaştırmak için kullanılma biçimindedir. Taylorizmin yüzyıl başında Birleşik Devletler’deki sendikalardan gelen güçlü bir muhalefet ile karşılaşmış olması şaşırtıcı değildir. İşçi hareketi bilimsel yönetim kültürünün teşvik ettiği, hızlandırılmış ve terletici çalışma anlayışını reddetmişti. Çünkü işçiye salt bir üretim aracı olarak bakmakta ve onu makinenin ya da aletin yarı otomatik bir eklentisi durumuna indirgemektedir.” Robert F.Hoxile’nin Scientific Management and Labour, New York, 1915’den aktaran Dickson, age, s.112.

⁴¹ Dickson, age, s.80

1918 yılına gelindiğinde ise Lenin, Sovyet Devleti'nin acil ödevlerini sayarken, "Taylor sistemi, burjuva sömürsünün inceltmiş vahşiliğiyle, işin mekanik devinimlerini çözümü alanındaki en büyük bilimsel başarılarından birkaçının birleşimidir. Sovyetler Birliği ne pahasına olursa olsun bilim ve teknolojinin bu alandaki başarılarından değerli olan her şeyi benimsemelidir. (...) Rusya'da Taylor sisteminin incelenmesi ve öğretilmesini ve onu sistematik olarak deneyerek kendi amaçlarımıza mal etmeliyiz"⁴² diyordu.⁴³ Rusların devim sırasında bölünmesine yol açan en önemli gelişmelerden birisi buydu. 1921 yılında Sovyetlerde ilk Taylorizm konferansı, adını Bilimsel Emek Örgütü olarak benimseyerek, sözcüğün sömürücü çağrışımlarını ortadan kaldırmak istedi. "Anti Taylorist muhalefetin en açık sözcüsü, O.A.Ermanski, Taylorizmin –bütün iddialara rağmen- emeğin uygun biçimde kullanılması değil, azami kullanılması olduğunu savundu."⁴⁴ Toplum mühendisliği sözcüğünün mucidi olan Alkesev Gastev'in makineci rüyaları bir yandan fabrikayı, duygusal ve dayanışma kampı olarak görürken şunları söylüyordu "Çoğunlukla azınlık arasındaki tartışmalar, demokratik düzenle ilgili bütün o fırtınalı polemikler, geçmiş bir çağın fazlasıyla insan tutkusu sayılarak bir kenara itilecek ve yerine üretim komplekslerinin rekabeti gelecek (...) Sosyal sorunları oyla ve çoğunluğu ya da azınlığı bularak çözme yöntemi eskimiş el üretimi gibi görülmeli; yeni sanayinin özü buna son vermek ve genel iradeyi ortaya çıkarmanın yeni araçlarını yaratmak olacak."⁴⁵ Bu lirik fantezi teknokratik toplumun son versiyonu, kararı uzmanlara değil uzman bilgisayarlar bırakmak olarak görülebilirdi.

Bu teknokrasi özlemi bir yandan Fordist ve neofordist emek süreçleri boyunca, disiplin, sömürü ve emeğin yeniden azami kullanımına yönelik araçların geliştirilmesiyle biçimlendi. Ford'un yeniden biçimlendirdiği montaj hattı uygulamalarıyla işçi daha fazla üretimden ve emek araçlarından, bu araçların fikrinden koparken, "Bilimsel Yönetim" kendini meşrulaştıracak bir tahakküm aracına daha

---

⁴² V.I.Lenin, The Immediate Tasks of the Soviet Government, Collected Works, Cilt 27, Moskova, 1965, s.59'dan aktaran Dickson, s.80.

⁴³ 1921 yılında Boşevikleri, Komiseroksi, Taylorculuk ve diktatörlükle suçlayan Kronştadtlı denizciler ayaklanıyordu. Aşırı otorite karşıtı denizcilerin, deniz hayatı onları sosyal dayanışmada güçlü ve eşitlikçi, komünal yaşam alışkanlıkları ön planda olan bir toplumsal formla donatmıştı. Tam da bu alışkanlıklarla zıt merkezîyetçi, otoriter ve temelinde kapitalizmin üretim formlarını barındıran Taylorist çalışma disiplinine karşı Sovyet devriminin komünar ütopyacı zenginliğinin bir resmi olarak ayaklanacaklardı. Ama devrim kendi çocuklarını Taylorizm için yedi.

⁴⁴ Stites, age, s.241

⁴⁵ Gastev'den aktaran Stites, age, s.247-248

kavuşmuştu. Sovyetler Birliği'nde toplumsal üretim araçları, züccaciye dükkânının şingirtılı yolunda, “yoksul ve niteliksiz” işçi sınıfının kontrolüne verilemeyecek kadar teknolojik belirlenim fikrinin ekseninde dizildi. Ki bu yol, kapitalist emek süreçlerinden kendini farklı kılamadığı gibi aynı zamanda bugüne kadar *üretim tarzı* kavramının iktisadi ve teknik bir alana hapsedilmesine yönelik zengin deneyimler de biriktirdi.

4. Politik Alan ve İktisadi Alan Ayrımından Yol Ayrımına

İktisadi belirlenim tezleri, egemenliğini, tüm bir yirminci yüzyıl tarihinin iktisadi aklı haline getirmişti. Ama bu iktisadi akıl kendi tahakküm düzeyini katlayarak yirmi birinci yüzyıla da taşıdı. Emek sürecinin örgütlenmesinin bilimsel, rasyonel, teknik ve evrensel bir süreç olarak sosyalist proje içinden de tahkim edilmesinin sonuçlarını toplumun kendi maddi varlık koşullarını yeniden yaratabilmesine ilişkin fikri ve politik olanakların alanının daralması olarak yaşadık ve yaşıyoruz. Teknolojiyi, üretim güçlerinin belirleyeni kılan ve insanı makinenin uzvu haline getiren bakış açısı, aynı zamanda, insanlığın doğa ile birlikte kendi varlığını üretmesini salt iktisadi bir faaliyet olarak görülmesine yol açtı ve iktisadi olanla politik olanı ontolojik bir ayrımla taçlandırdı. Oysa, tüm yazı boyunca anlattığımız gibi, toplumsal yaşamın nasıl örgütlendiği kadar, bu toplumsal yaşamı örgütleyen güçler arasındaki ilişkinin tanımlanması da bir o kadar politik ve ideolojiktir. Toplumsalın doğayla birlikte üretilmesi sürecine, bu süreçte kullanılan emek araçlarına, yansız, nesnel, pratik ihtiyaçların karşılığı ve rasyonel sıfatıyla yaklaştığımızda farklı toplumsal sonuçlarla karşı karşıya kalmak olasıdır.

Bu sonuçları sistematikleştirmeye çalışmak gerekir. Kapitalizmin teknolojiye dayalı birikimini esas aldığımızda, bu birikim rejimin kendini nihai bir sona götürdüğünü iddia edebiliriz. Bu bakış açısına göre birincisi kapitalizmin aşırı üretim krizi öyle bir iktisadi sınıra varacaktır ki, eninde sonunda kapitalizmin maddi varlık koşulları ve varlık nedeni “büyüme” ihtiyacı buna uygun araçlar yaratamayacak, varlık nedeni çöken kapitalizm çözülecektir. Kapitalizmin çökebileceği bir siyasal ihtimal ve olanaktır. Ancak bu ihtimalin gerçekçi bir ihtimale ve olanağa dönüşmesi sınıf savaşlarının düzeyi ve toplumsal mücadelelerle sınıanacaktır ve sınıanmaktadır. Ancak bu nihai son kapitalizmi aşan yeni bir toplum olmak zorunda değildir.

İkinci olarak ise teknodeterminist bir kapitalist sistem çözülebilir. Ancak bu çözümler ezilenlerin kendi kendini yönetme, üretimin bilgisine, fikrine ve her türlü yabancılaşmayı aşma niyet, olasılık ve olanağı ile birlikte gerekli tarihsel şartlara sahip olur. Kapitalist toplumun içinde evrilen emek araçlarının da emek gücü haline getirilmiş ezilenler gibi özgürleştirilmesi ve doğayla birlikte emek sürecinin yeniden örgütlenmesi bir zorunluluktur. Ancak bu zorunluluk, emek araçlarının bağımsız değişken kılınmasıyla mümkün değildir. Bu konuya ikinci bölümde ayrıntılı olarak değindiğimizden tekrar etmeyeceğiz.

Marx gibi Lenin ve Troçki de kapitalizmin maddi varlık koşullarının sınıf mücadelesi ile çözüleceğini görmüşlerdir. Bu anlamıyla kapitalizmin kendiliğinden çözülüş fikrine sahip değillerdir. Ama kapitalizm, nasıl toplumsal mücadele ile yıkıldıysa ve yıkılacaksa, sosyalist bir toplumda yine toplumsal-sınıfsal mücadele ile kurulabilir. Fakat, sosyalizmin kuruluşu bir makinenin fabrikada çalışması gibi algılanmıştır. Bolşevikler, “geri kalmış bir ülkede” sosyalizm inşası projesi gerilimi içinde, kapitalizminden devrıldıkları ve fakat onun iktisadi, sosyal ve yönetsel ideolojisini taşıyan teknodeterminist akılla gerçekçi bir hesaplama yaşamamışlar, toplumun kendi kendini yönetmesine yönelik birikimi makinelerin sosyalizmi inşası fikrine ikame etmişlerdir. Tarihsel ve toplumsal koşullar, tek ülkede sosyalizm projesinin verdiği sınırlılıklar, dünya savaşları, acımasız kapitalist tekelleşme projesinin getirdiği nesnellikleri gördüğümüzü bu bağlamda söylemek gerekir. Ancak emekçileri siyasal özne haline getirecek, devleti sönmümlendirecek, iktidarı tüm Sovyetlere verecek bir sosyalizm projesinin, elektriğin toplum mühendisliği ve akılcı yönetim pratikleriyle emek sürecinde işçileri azami çalıştıran bir siyasal proje olmadığı da anlaşılmıştır. Toplumsal mücadelenin ileriye ve geriye gidebilen zehirli oklarının altında, iktidarın toplumsallaşması bilinmez bir kör kuyuda ve geleceğin toplumunun rüyası olarak kalmış, bilimsel yönetimin ışığı sosyalizmin tüm olanaklarını da kör kütük sarhoş etmiştir.

Politik alanla iktisadi alanı ayrıştıran, teknodeterminizme dayalı bir kapitalist sürecin ister sınıf savaşıyla isterse de kendi zorunluluklarıyla yıkılmasının olanaklı olmadığı sonucuna da varabiliriz. Hatta teknolojinin bugün muazzam gelişmelere gebe bir yeni topluma beşiklik ettiğine de.. Ancak, en baştaki sorunsallaştırmamız dahilinde bu ikinci çıkarsama ile bu yazı dahilinde ilgilenmiyoruz. Ancak kapitalist toplum yapısı

içinde kapitalizmin önüne engel olarak görülen sorunları, piyasa mekanizmaları dahilinde sorun olarak çıkartmak isteyeceğine yönelik bakışın üzerinde durmak gerekir. Özellikle kapitalizmin emek sürecinde tam denetime dayalı mekanizması eninde sonunda bir yandan artık diğer yandan da atık üretmektedir. Bu kapitalist artı değer sürecinin zorunlu sonucudur. Kapitalist toplum doğayı ne kadar çok hammadde haline getirirse o kadar fazla artık üretecektir. Bu Kapitalist toplumun çift yönlü işleyen sömürsününün bir yanıyla kapitalistlere de maliyet olarak geri döndüğü bilinen ve kabul edilen bir gerçek haline gelmiştir. Tam da bu noktada, bu sonuç karşısında ise kapitalizm içi düzenlemelerle hayatı iyileştirmenin yollarını arayan bir bakış açısına kapı aralayabiliriz. Bu nedenle iyi işleyen bir piyasa, teknik olarak buna bir makine gibi işleyen piyasa demek mümkün olabilir, her daim kendi varlık koşulu için önünde engel haline gelen dışsallıkları içerek kapitalizmin ebedi varlığını ilan edeceğini öne sürmek mümkün olabilecektir. Bu bağlamda daha ileriye gidecek olursak, hiçbir kapitalist kendi varlık koşulunu ortadan kaldıracak bir üretim biçimine yönelmez, bu nedenle de sürekli yenilikler, yeni teknolojiler peşinde gider. Bunu sağlarken de iletişim teknolojilerinde, genetik, enerji gibi alanlarda yoğun bir biçimde yaşanan dönüşümlerden yararlanacağı sıkça ileri sürülür. Aslında burada aralanan kapı, kapitalizmin sosyal ve ekonomik olarak iyileştirilebileceği ya da restorasyona tabi tutulabileceğine yönelik sosyal demokrat, yeşil ideolojilerin son yarım yüzyıllık ezberidir. Yeni olansa, kapitalizmin yeni teknolojilere meyiletme zorunluluğu, yeni bir ekonomi biçimine ve onların deyişiyile yeşil ekonomiye doğru evrilmek zorunda kalacağı tezidir. Teknolojik dönüşüm yeni bir toplum yaratacak ezberi bir kez daha tarih sahnesine girer. Dışsallıkları içselleştirmek için kapitalizmin toplumsal ve iktisadi bir dönüşümü her daim aradığı bir gerçektir. Ancak bu dönüşümün yönünün sorun olarak ortaya konulan olguları ortadan kaldırıp kaldırmayacağıdır. Öncelikli olarak belirtmek gerekir ki kapitalizmin her teknolojik dönüşümü, sorun özellikle ekolojik kriz olduğunda, daha fazla kar elde etmeye yönelik mekanizmaları harekete geçirmek zorundadır. Bunun için de kapitalist, tam işleyen bir piyasa despotluğuna ihtiyaç duyar. Piyasa düzeni kusursuz işlemesi için de üretim alanınının tamamen toplumsal-siyasal-yönetsel sorunlardan yalıtılması gerekir. Bu nedenle üretim faktörlerinin iyileştirilmesi sorunu salt iktisadi bir sorun olarak ortaya çıkar. Kapitalistin hafif teknolojilere meyiletmesi, güneş veya rüzgar ile ürün çeşidini ve enerji arz güvenliğini sağlamaya yönelik tedbirlerinin tamamı öncelikli olarak iktisadi alanın ihtiyaçları içindir. Ancak bu teknolojilerden bir demokrasi çıkartmaya çalışmak

ise yeşil ideologların işidir. İktisadi alandan kovulan demokrasinin yerini olsa olsa otokrasi doldurur. Verili teknodeterminist algı çerçevesinde baktığımızda bu tür “yeşil” yatırımların toplumsal yaşamda dolaysızca bir sosyal adalet tesis edebileceği inancının hiçbir karşılığı bulunmamaktadır. Bu yatırımların dışsallıkları içselleştirmeye bir an için katkısı olabileceği varsayımının karşılık bulması ise doğanın korunması değil daha hızlı bir biçimde, yoğunlaştırılmış, azamileştirilmiş sömürünün denetimli devam etmesi gerekir. Ancak bu denetim, teknolojinin verdiği olanaklarla, doğa güçleri üzerinde tam bir denetime dönüştüğü ölçüde ancak dışsallıklar içselleştirilebilecektir.

Kapitalist teknolojiyi kapitalizm sonrası bağımsız bir değişken olarak ve onun kullanma tarzını değiştirerek insanlık yararı için kullanabileceklerini söyleyenler ile kapitalizm koşullarında teknolojinin doğanın ve insanlığın yararına kullanabileceğini söyleyenler tam da teknolojinin temel belirleyen olduğu inancına yaslanırlar. Bu bir inançtır, çünkü tarihsel hiçbir maddi temeli yoktur bu görüşün. Tüm bir yazı boyunca da teknolojiye kirli, yeni, eski gibi sıfatlarla yaklaşarak, toplumsal sorunları çözemeyeceğimizi izah etmeye çalıştık. Bu bağlamda da insanlığın doğa ile ilişkisi ekseninde, teknolojinin kapitalizme özgü bir emek aracı olduğunu, kapitalizmi aşan bir toplumsal formasyon içinde bu yoğunlaşmış emek aracının biçim, ad ve fikrinin değişmesi ve değişeceğini kabul ettik. Teknodeterminist bakış açısının iktisadi ve politik alanı ortadan ikiye ayıran bakış açısının kapitalizm içinden ve kapitalizm sonrasında nasıl anlaşılabileceğini de bu bağlamda izah etmeye çalıştık. Bugünün insanlığı, elbette kendi geçim araçları üzerinde denetim kuracağı ve fakat bununla birlikte doğayı da özgürleştirebilecek emek araçlarına sahip olmak için mücadele ediyor ve edecektir. Yönetim ve üretim arasındaki yarılmayı aşmaya yüzü dönük her siyasal proje eninde sonunda, insanlığın kendi varlık koşulu olan maddi üretim süreçlerinde, emek sürecinde, nasıl kendi varlığını yabancılaştırmadan kurtaracağı sorusuna yanıt bulmak zorundadır. Bu yanıt bir yanılla kendi tarihsel ve toplumsal deneyimlerinde, birikiminde diğer yanılla da maddi pratiklerinde gizlidir.

